

بودجهی سالانه‌ی عیراق؛ دابه‌شبوونی خه‌رجیه‌کانی یاسای بودجه له‌ئیستا و دوو دهیه‌ی رابردوو

05-06-2024

نووسه‌ره‌کان

مه‌حموود بابان

کورتە : ئەوێ شۆکینه‌ره خه‌رجی بنیاتنانی ژێرخانی ته‌ندرووستی و په‌روه‌رده، کشتوو‌کال و سه‌رچاوه ئاوییه‌کان و ژینگه، ته‌نانه‌ت وه‌رزش و گه‌نجان له عیراق، به‌شپۆه‌یه‌ک له دوو ده‌یه‌ی رابردوو هه‌ر سێ وه‌زاره‌تی کشتوو‌کال، پیشه‌سازی و سه‌رچاوه‌کانی ئاو ریژه‌ی 2% کۆی خه‌رجیه‌کانی ئەم ولاته‌یان بۆ دابینه‌کراوه، که کۆی بپه‌که‌ی 28.8 تریلیۆن دینار بووه. له یاسا په‌سه‌ندکراوه‌شدا ریژه‌ی 1.57% ی له‌کۆی گشتی بۆ دانراوه، ئەویش ئەگه‌ر خه‌رجبکریت.

رۆژی 3ی حوزەبرانی 2024 پەرلەمانتاری عێراق بەکەمترین ماوه، سەرەرای زیادکردنی ژمارەکان بە بەراورد بەسالی رابردوو، خستەکانی داھات و خەرجیەکانی یاسای بودجە 2024 ی پەسەندکرد.

دابەشبوونی خەرجیەکان لە یاسای بودجە 2024 دا رەنگدانەوهی دوو دەیهی رابردووی خەرجیەکانی وەزارەتی دارایی بۆ دامەزرێوەکان و وەزارەتەکان و ھەریمی کوردستان نییە. بەلکو ئەوێ لە بودجەکەدا ھاتوو و ئەوێ خەرجکراوە تەواو جیاوازی، دیارترینیان پشکی ھەریمی کوردستانە کە بەرەھوام لە رابردوودا باس لە رێژە 17% و 12.64% و ھتد دەکرا، بەلام ئەوێ لە داتاکانی دوو دەیهی رابردوودا ھەرکەوت، نیوێ ئەو رێژەپەش نییە و ئەوێ وەزارەتی دارایی رەزامەندی لەسەر داو و ناردووێتی بۆ ھەریمی کوردستان رێژە 5.76% کۆی خەرجیەکانی عێراق بوو.

ھەرھەما، لەماوێ ئەم دوو دەیەدا خەرجیەکانی کەرتی ئەمنی، بەتایبەتیش ھەردوو وەزارەتی ناوڤ و بەرگری، لەدوای وەزارەتی داراییەو پەلی دووھمی گرتوو. لەماوێ ئەو 20 ساڵەدا خەرجیەکانی ئەو دوو وەزارەتە 244 تریلیۆن دینار بوو و رێژە 17.09% کۆی رێژە خەرجیەکانی پیکھیناوە لە عێراق. بەپەلی سێیەم لە عێراق خەرجیەکان لەو ماوێدا بۆ وزە (وەزارەتی نەوت و کارەبا) رۆشتوو، کەوا رێژە 14.05% کۆی خەرجیەکان بە بری 201 تریلیۆن دینار بوو، لە بودجە پەسەندکراوێکە ئەمسالدا رێژە بەشداری ئەو دوو کەرتە بۆ 17.97% بەرزکراوەتەو، واتە خەرجیەکان بۆ کەرتە نزیکە 4% زیاتر دەبێت لە دوو دەیهی رابردوو، کە ئەمەش بەدنیایەو لەسەر حسابی کەرتەکانی دیکە دەبێت.

ئەوێ شوکینەرە خەرجی بنیاتانی ژێرخانی تەندرووستی و پەرۆدە، کشتووکال و سەرچاوە ئابووبەکان و ژینگە، تەنانت و ھەرزش و گەنجان لە عێراق، بەشێوەیک لە دوو دەیهی رابردوو ھەر سێ وەزارەتی کشتووکال، پیشەسازی و سەرچاوەکانی ئاو رێژە 2% کۆی خەرجیەکانی ئەم وڵاتەیان بۆ دابینکراو، کە کۆی پرەکە 28.8 تریلیۆن دینار بوو. لە یاسا پەسەندکراوێکە رێژە 1.57% لەکۆی گشتی بۆ دانراو، ئەویش ئەگەر خەرجکریت.

دابەشبوونی خەرجیەکان لە دوو دەیهی رابردوو ئەو دەردەخات کەوا ژمارە پەسەندکراوێکە نیو بودجە تەواو جیاواز دەبێت لەوێ لە وەزارەتی داراییەو خەرجکریت، ھەریوێش بەراوردیکی رێژە بەشداری 7 کەرت و سێ سەرۆکایەتیەیکە عێراق و ھەریمی کوردستان لە خەرجیەکانی دوو دەیهی رابردوو بە یاسای بودجە 2024 شەو دەکەین.

رێژە بەشداری خەرجیەکان لە دوو دەی رابردوو و یاسای بودجە 2024 دا

لەماوێ دوو دەیهی رابردوودا (2003-2023) لە ھەوت کەرت، سێ سەرۆکایەتیە و ھەریمی کوردستان رێژە 81.35% کۆی خەرجیەکانی لە دەولەتی عێراق فیدرال پیکھیناوە و لە یاسای بودجە پەسەندکراوی 2024 ییشدا رێژە 79.25% پیکدەھینیت، بەلام بەرێژە تەواو جیاوازیەو.

لەماوێ ئەو دوو دەیەدا بەرزترین رێژە خەرجی بۆ وەزارەتی دارایی کەوا 25.18% خەرجیەکان بوو، بەلام لەم بودجەدا رێژەیکە کەمبوو تەو بۆ 20.3%، کە ئەمەش بەدنیایەو دەبێت بۆ کەرتیکی دیکە رۆشتبیت. بەپەلی دووھم لە دوو دەیهی رابردوو و لەم یاسا پەسەندکراوێکە خەرجیەکانی کەرتی ئەمنی بەتایبەت ھەردوو وەزارەتی ناوڤ و بەرگری دیت، کەوا لە دوو دەیهی رابردوو رێژە 17% پیکھیناوە، بەلام لەم پرۆژە یاسا پەسەندکراوێکە 10.69% پیکدەھینیت.

بەپەلی سێیەم خەرجیەکان لە عێراق بۆ کەرتی وزە، وەزارەتی نەوت و کارەبا رۆشتوو، لە دوو دەیهی رابردوو خەرجیەکانی ئەم کەرتە رێژە 14.05% پیکھیناوە، بەلام لە پرۆژە یاسا پەسەندکراوێکە بەرزبوو تەو بۆ رێژە 17.97%، واتە کەمبوو تەو کەوێ وەزارەتی دارایی و ناوڤ بەشیکی بۆ ئەم دوو وەزارەتە رۆشتوو.

لەماوێ دوو دەیهی رابردوو دا بەرەھوام باس لەرێژە جیاواز بۆ پشکی ھەریمی کوردستان کراو، لەسەرەتاکان پرسەکە گەیشتە سەررو 17% و بەدوایدا ھاتە 12.64%، بەلام لە دوو دەیهی رابردوو ھەریمی کوردستان بەرێژە 5.76% خەرجی بۆ کراو، لەم یاسا پەسەندکراوێکە 3ی حوزەبران 2024 دا رێژە 9.87% بۆ دانراو ئەگەر خەرجکریت.

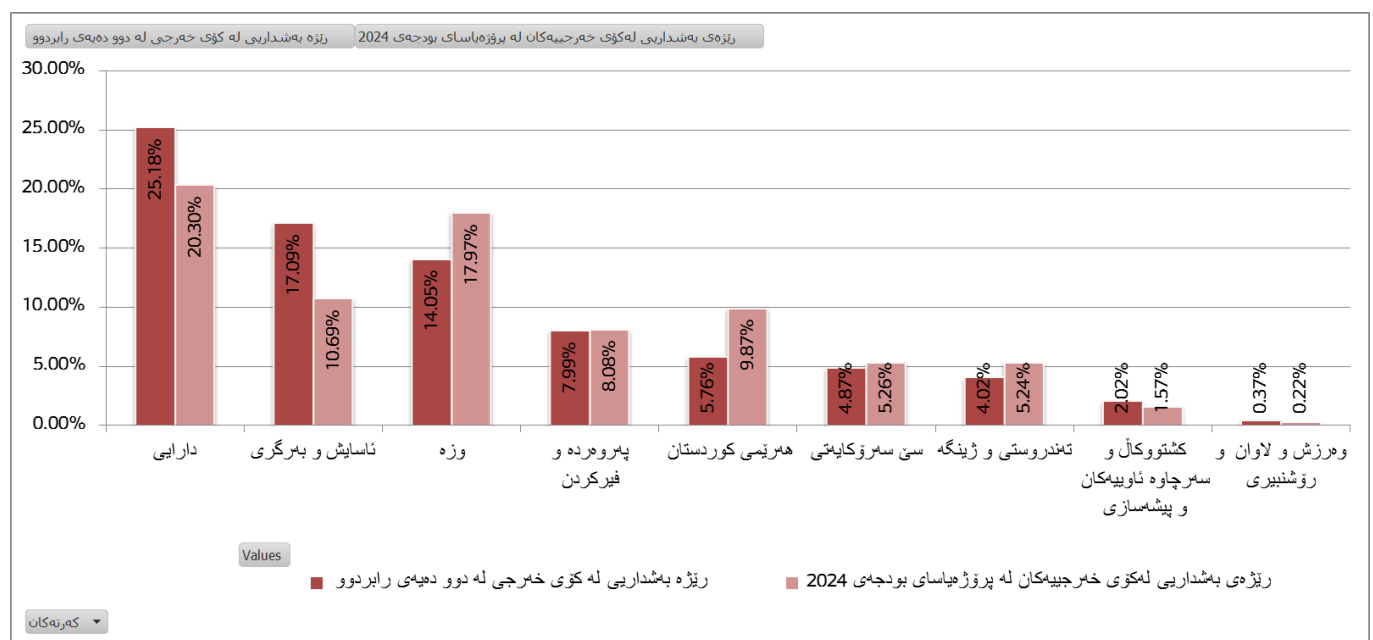
لەسەررو ھەموو ئەوانە خراوەرو، ئەوێ زیاتر جینگە تێرامانە رێژە خەرجیەکانی سێ سەرۆکایەتیەیکە عێراق بە بەراورد بە کەرتە

ژێرخانییهکانی وهک تەندرووستی و پەرۆهرده و ژینگه و سەرچاوه ئاوییهکان و تەنانەت پێشەسازی له عێراق. لهماوهی دوو دهیهی رابردوو سن سەرۆکایهتییهکه رێژهی 4.87% کۆی خهرجیهکانی بردووه، له بهرامبهردا پشکی ههر سن وهزارهتی کشتووکار، سەرچاوه ئاوییهکان و پێشەسازی تەنیا رێژهی 2.02% پیکهیناوه و بۆ خهرجکاره. ئەوهی زیاتر جیگهی تێرمانه بهرزبوونهوه رێژهی خهرجی ئەم سن دامەزراوهیه له یاسای بودجهی 2024 بۆ رێژهی 5.26%، له بهرامبهردا کهمبوونهوهی رێژهی بهشداریی ئەو سن وهزارهتهکهی سەرۆهوه بۆ رێژهی 1.57% بڕوانه گرافیک 1 له خوارهوه.

ههروهها، لهماوهی دوو دهیهی رابردوو پشکی کهرته ژێرخانییهکانی وهک تەندرووستی و ژینگه رێژهی 4.02% له خهرجیهکانی پیکهیناوه، ههردوو وهزارهتی وهزرش و لاوان رێژهی 0.37% پیکهیناوه، لهکاتیگدا عێراق ئیستا به خهلاتی دیمۆگرافیا بۆ ههبوونی کۆمهلهگهیهکی گهنج تێدهپهریت و گهنج یهک لهسهر سن کۆمهلهگهیهکی پیکههینیت، بهلام له یاسای بودجهی 2024 دا خهرجیهکان کهمکارهتهوه بۆ رێژهی 0.22%.

لهکاتیگدا خهرجیهکانی ژێرخانی ئابووری و خزمهتگوزارییه سهرهتاییهکان و دامهزراوهکانی دیکه لهماوهی دوو دهیهی رابردوو بهوشیوهیه بووه، بهلام لهدوای درووستبوونی ههشدهی شهعبی له عێراق، له 2015 وه سالانه سهروو 1 تریلیۆن دیناری بۆ تهرخانکارهوه، بهلام چهندی بۆ خهرجکارهوه له راپۆرتیهکانی وهزارهتی داراییدا نههاتوو. بهپێی یاسای بودجهی 2024 دهستهی ههشدهی شهعبی 4.3 تریلیۆنی دینار بۆ تهرخانکارهوه، کهوا بهس بۆ موچه بری تهرخانکارهوه له ئەمسالدا گهیشتووته 3.9 تریلیۆن، لهکاتیگدا سالی رابردوو 3.5 تریلیۆن دینار بووه. بڕوانه خستهی 1 لهخوارهوه لهبارهی داتا و ژمارهکان لهسهر ههشدهی شهعبی له 2015 وه بۆ 2024.

گرافیک 1: دابهشووینی رێژهی خهرجیهکان بۆ ههوت کهرتو سن سەرۆکایهتییهکه و ههریمی کوردستان له 2003 بۆ 2023 و له یاسای بودجهی 2024 ی عێراق

تیپینی 1: ئەم دوو دەیه خەرجییهکانی سالی 2014 بۆ هه‌موو که‌رتەکان و سن سەرۆکایه‌تییه‌که و هه‌ریمی کوردستان ئی‌دا نییه.

تیپینی 2: ریزهی خەرجییه‌کانی هه‌ریمی کوردستان له کۆی خەرجییه‌کان بۆ هه‌موو عێراق که‌متر ده‌بێت ئەگەر داتا‌کان 2014 به‌رده‌ست بوابه، چونکه لهو سالا‌دا خەرجییه‌کانی بۆ هه‌ریمی کوردستان له مانگی دووه‌وه بر.

تیپینی 3: ئەم خەرجییه‌تی‌ه‌ی‌ه‌وت که‌رت و سن سەرۆکایه‌تی و هه‌ریمی کوردستان له کۆی خەرجییه‌کانی هه‌موو که‌رتەکان ده‌ره‌نراوه، واته له کۆی گشتی پارهی خەرجکارو له عێراق بۆ ئەو دوو دەیه به‌ب سالی 2014

تیپینی 4: که‌رتی ئەم‌نی له‌م راپۆرت‌ه‌دا وه‌زاره‌تی ناو‌خۆ و به‌رگري ده‌گرت‌ه‌وه، ریزهی به‌شداریی ئەم دوا‌ن‌ه‌ش له پاسای بودجە‌ی 2024 وه‌رگراوه، خه‌رجی دامه‌زراره‌کانی دیکه‌ی وه‌ک ئەنجومه‌نی ئاسایشی نیشتمانی، حه‌شدی شه‌عی، ئازانس‌ی مخابه‌رات و ده‌سته‌ی ناوه‌چه سنوورییه‌کان ئی‌دا نییه.

خشته‌ی 1: بودجە‌ی به‌کارخستن و وه‌به‌ره‌ینانی ته‌رخانکارو بۆ حه‌شدی شه‌عی له 2015وه بۆ 2024 له عێراق

سەرچاوه	ژماره‌ی سه‌ریاز	بودجە‌ی ته‌رخانکارو /دینار			سال	
		بودجە‌ی گشتی	به‌رنامه‌ی تايه‌ت	بودجە‌ی وه‌به‌ره‌ینان		
به‌بێ بودجە‌ی 2015، 1 تریلیۆن دینار بۆ هه‌ڵبژێاری حه‌شدی شه‌عی ته‌رخانکارو له بودجە‌ی وه‌به‌ره‌ینان - سیدی لهو سالا‌دا، لایه‌ره (10-11)		1,000,000,000,000			2015	
به‌بێ بودجە‌ی 2016 له لایه‌ره (28) بودجە‌ی ته‌رخانکارو بۆ حه‌شدی شه‌عی 1.7 تریلیۆن دینار و ژماره‌ی ئەندامه‌کانی 110 هه‌زار کەس، بووه لهو سالا‌دا بودجە‌ی ته‌رخانکارو بۆ مووچه‌ی لایه‌ره (33) 1.152 تریلیۆن دینار بووه	110,000	1,745,096,520,000		494,000,000,000	1,251,094,520,000	2016
به‌بێ بودجە‌ی 2017 له لایه‌ره 1.91 دینار بۆ هه‌ڵبژێاری حه‌شدی شه‌عی ته‌رخانکارو، که 518 ملیار بۆ وه‌به‌ره‌ینان بووه، هه‌روه‌ها له لایه‌ره 1346 هه‌زار بۆ مووچه‌ی خۆرانی حه‌شدی شه‌عی که 12 هه‌زار زیادیکردووه له‌ها 1.278 تریلیۆن بۆ ته‌رخانکارو	122,000	1,917,406,004,000		518,200,000,000	1,399,206,004,000	2017
به‌بێ بودجە‌ی 2018 له لایه‌ره 1.52 دینار بۆ پارهی ته‌رخانکارو بۆ هه‌ڵبژێاری حه‌شدی شه‌عی 1.68 تریلیۆن دینار بووه، که لهو سالا‌دا وه‌ک له لایه‌ره 157 هه‌زار هه‌زاره‌ی بودجە‌ی ته‌رخانکارو بۆ مووچه‌ی 1.27 تریلیۆن دینار بووه.	122,000	1,682,989,544,000		294,560,000,000	1,388,429,544,000	2018
به‌بێ بودجە‌ی 2018 له لایه‌ره 40 دینار بۆ پارهی ته‌رخانکارو به‌رزبووه‌ت‌ه‌وه بۆ 2.592 تریلیۆن دینار که 2.073 تریلیۆن بۆ مووچه‌ی سه‌ری‌بازەکان بووه، له‌م سال عێراق پڕۆژه‌یاسی بودجە‌ی نه‌بووه.	122,000	2,592,744,759,000		404,560,000,000	2,188,184,759,000	2019
له‌م سال عێراق پڕۆژه‌یاسی بودجە‌ی نه‌بووه.		2,592,744,759,000		404,560,000,000	2,188,184,759,000	2020
به‌بێ بودجە‌ی 2021 له لایه‌ره 62 دینار بۆ پارهی ته‌رخانکارو بۆ هه‌ڵبژێاری حه‌شدی شه‌عی 3.292 تریلیۆن دینار بووه، به‌لام 3.547 تریلیۆن بۆ مووچه‌ی هه‌زاره‌کان بووه، له‌م سال عێراق پڕۆژه‌یاسی بودجە‌ی نه‌بووه.	122,000	3,777,152,979,000		95,455,483,000	3,681,697,496,000	2021
له‌م سال عێراق پڕۆژه‌یاسی بودجە‌ی نه‌بووه.		3,777,152,979,000		95,455,483,000	3,681,697,496,000	2022
به‌بێ بودجە‌ی 2023 که بۆ سالا‌کانی 2024 و 2025، له لایه‌ره 1.69 هه‌زاره‌ی کۆی بودجە‌ی ته‌رخانکارو بۆ هه‌ڵبژێاری حه‌شدی شه‌عی 3.743 تریلیۆن دینار بووه، که ژماره‌ی هه‌ڵبژێاری 238 هه‌زار وانه به‌ریزگی 95 (ژماره‌یان زیادیکردووه، 3.468 تریلیۆن دینار بۆ مووچه‌ی بووه، لایه‌ره (69).	238,075	4,478,703,300,000	135,000,000,000	573,666,909,000	3,770,036,391,000	2023
له‌م سال و سالی داهاتوودا عێراق کار به‌ بودجە‌ی 2023 ده‌کات.	238,075	4,310,111,538,000	135,000,000,000	117,366,909,000	4,310,111,538,000	2024
		27,874,102,382,000		2,997,824,784,000	23,858,642,507,000	کۆی گشتی

سەرچاوه: وه‌زاره‌تی دارایی عێراق، به‌شنی بودجە 2023-1-18

تیپینی 1، سالی 2020 و 2022 عێراق بودجە‌ی گشتی سالا‌نه‌ی نه‌بووه، له‌م شیکارییه‌دا وادانراوه که ژماره‌ی هه‌زاره‌کان و بری پارهی ته‌رخانکارو وه‌ک سالی پێش خۆی بووینت.

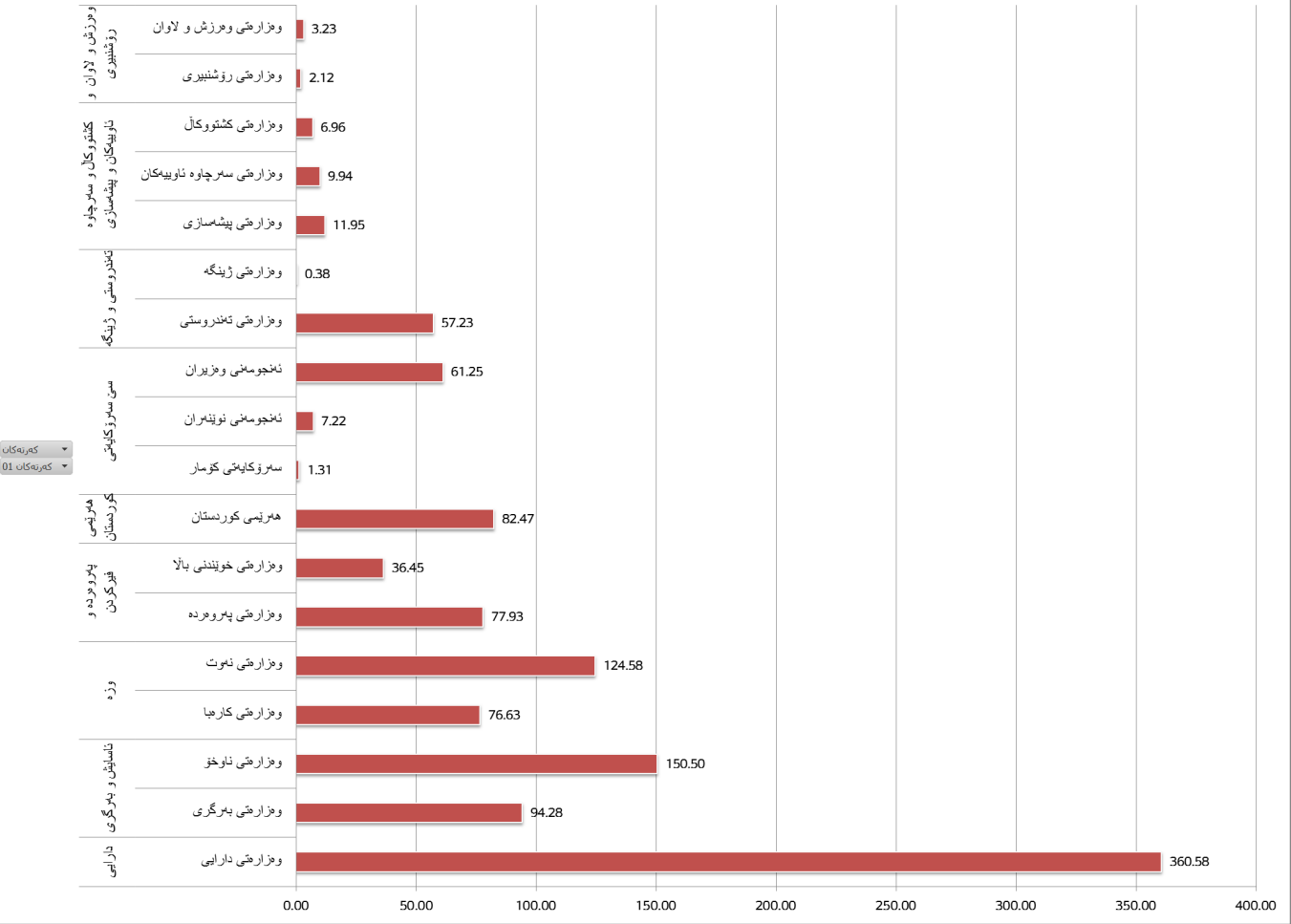
تیپینی 2: به‌ک دۆلار به 1500 دینار دانراوه

بری خه‌رجییه‌کان له دوو ده‌ی رابردوودا

له دوو ده‌یه‌ی رابردوودا خه‌رجییه‌کانی وه‌زاره‌تی دارایی بۆ هه‌موو دامه‌زراره‌کان و وه‌زاره‌ته‌کان له عێراق گه‌یشت‌ه‌وه‌ته 1432 تریلیۆن دینار، واته به‌نرخ‌ی بانکی ناوه‌ندی 1.1 تریلیۆن دۆلار، که ئەمه‌ش ره‌نگدان‌ه‌وه‌ی بری داهاتی نه‌وتی هه‌نارد‌ه‌کارو بووه له عێراق که‌وا سه‌روو 1 تریلیۆن دۆلار داهاتی هه‌بووه.

له‌ماوه‌ی سالا‌نی (2003-2023) دا کۆی خه‌رجییه‌کان ئەو 7 که‌رت و سن سەرۆکایه‌تییه‌، به‌ب هه‌ریمی کوردستان 1082 تریلیۆن دینار بووه، که به‌رترینیان وه‌زاره‌تی دارایی به‌ بری 360 تریلیۆن بووه، به‌دوایدا وه‌زاره‌تی ناو‌خۆ به‌ بری 150 تریلیۆن و که‌مترینیان وه‌زاره‌تی ژینگه‌ به‌ بری 383 ملیار دینار.

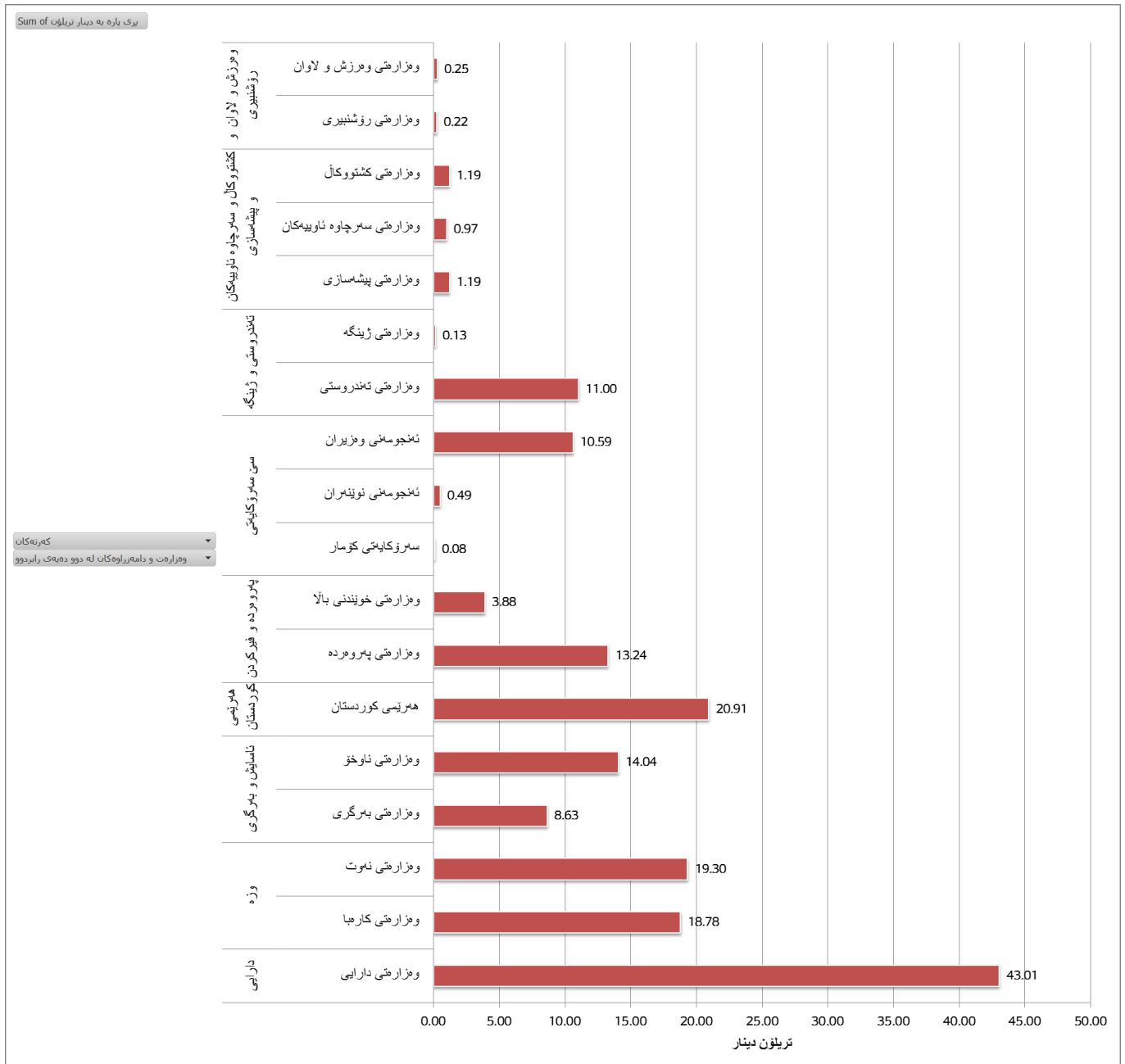
گرافیک 2: دابه‌ش‌وونی بری خه‌رجییه‌کان بۆ حه‌وت که‌رت، سن سەرۆکایه‌تییه‌که و هه‌ریمی کوردستان له 2003 بۆ 2023

کۆتایی

پروژه یاسای بودجهی 2024ی عێراق پهسەندکرا، بهلام بهبەری کورتهینانی زیاتر و والاکردنی دەسهلاتی ئەنجومەنی وهزیران بۆ خەرچکردنی 2 تریلیۆن دیناری دیکه بۆ پارێزگاکانی عێراق بهبە پارێزگاکانی ههریمی کوردستان. بهمشێوهیهش بێت ئەوا کۆی گشتی خهرجیهکان له عێراق له پروژه یاساکهدا دهگاته سهروو 213 تریلیۆن دینار، نهوکه له راپۆرتی کۆتایی خهرجیهکانی وهزارهتی دارایی عێراق.

گرافیک 3: دابهشووونی بێ خهرجیهکان بۆ ههوت کهرت، سێ سهروکایهتییهکه و ههریمی کوردستان له یاسای بودجهی 2024دا.

سەرچاوه: پهڕلهمانی عێراق، 2024-06-03 و وهزارهتی دارایی عێراق.

لهماوهی دوو دهیهی رابردوودا لهسهرهتای سالتانی خهرجیهکان جگه له زیادبوونی سالت به سالتی خهرجیهکان بهتایبهتیش بۆ کهرتی ئەمەنی و سهربازی، خالێکی جیگهی سهرنج خهرجیهکانی سێ سهروکایهتی له عێراق له 2006دا خهرجیهکانی سهروکایهتی کۆمار 70 ملیار، ئەنجومەنی نوێنهان 69 ملیار و ئەنجومەنی وهزیران 66 ملیار بووه، بهلام له 2023دا خهرجیهکانی ئەنجومەنی وهزیران دهگاته 10.2 تریلیۆن، خهرجیهکانی ئەنجومەنی نوێنهان دهگاته 582 ملیار و خهرجیهکانی سهروکایهتی کۆمار کهمهدهبێتهوه بۆ 71 ملیار، بۆ

ئەمسالیئەش وادانراوە خەرجییەکانی پەرلەمان 485 ملیار، سەرۆکایەتی کۆمار 84 ملیار و ئەنجومەنی وەزیران 10.5 تریلیۆن بێت.

لە کۆتاییدا، خەرجییەکانی عێراق وەک ئەوەی لە بودجەدا دادەنرێت لە وەزارەتی داراییەوه پەسەند ناکرێت، چونکە جگەلەوێ نیوێ سأل دەپروات ئینجا بودجەکە پەسەند دەکرێت، بەلکو خەرجییەکان لەسەر داھاتی بەدەستھاتووێ لە نەوتەوێیە.

سەرچاوەکان

وزارة المالية، جمهورية العراق، " *Mof.gov.iq*, *mof.gov.iq/pages/MOFPublicReports.aspx*. Accessed 1 June 2024

وزارة المالية، جمهورية العراق التقارير المالية العامة. " *Mof.gov.iq*، وزارة المالية. *mof.gov.iq/pages/ar/FinalAccounting.aspx*. Accessed 03 May 2024